

EDWARD STEPIEŃ

Idea trwałości lasu — nowe treści, problem realizacji*

The Idea of Forest Sustainability — New Concepts,
the Problem of Performance

Wstęp

Po dość długim okresie milczącej w zasadzie akceptacji władz politycznych i administracyjnych oraz społeczeństwa dla kierunków rozwoju leśnictwa wyznaczanych przez odnośne służby zarządzania lasu w porozumieniu z administracją i właścicielami lasów, las i problemy jego zagospodarowania stały się w ostatnim zwłaszcza dziesięcioleciu w wielu krajach Europy, w tym także i w Polsce, tematem powszechnej dyskusji. Jej przebieg, z uwagi m.in. na udział na ogół wpływowych politycznie przedstawicieli ugrupowań proekologicznych, bywa często kontrowersyjny. Podważane są bowiem fachowość i kompetencje służb leśnych a także prawa właścicieli lasu.

Wzrost ogólnego społecznego zainteresowania lasem, problemami ochrony przyrody i krajobrazu oznacza zwykle ograniczenie swobody gospodarowania z tytułu całkowitego wyłączenia lub podporządkowania zadań produkcyjnych funkcjom ochronnym lub społecznym. W tej sytuacji niezbędny jest rzeczowy dialog w gronie szeroko rozumianych użytkowników lasu oraz ich gotowość do kompromisów i integracji stanowisk, zgodnie z wymaganiami współcześnie interpretowanej idei trwałości lasu. Analiza nowych treści tej idei i wynikających stąd zadań zarządzania lasu stanowi cel tej pracy.

Nowe aspekty idei trwałości w leśnictwie

W dokumentach konferencji poświęconej problemom ochrony środowiska w Rio de Janeiro dotyczących polityki leśnej, określenie "trwały rozwój" rozpatrywane jest w sensie trwałego zagospodarowania (Sustainable Management of Forests) w kategoriach ilościowych oraz w sensie proekologicznego rozwoju lasu (Sustainable Development of Forests), a więc

*Rozszerzona wersja referatu wygłoszonego na konferencji naukowej poświęconej pamięci prof. dr hab. Ryszarda Zaręby (Jedlnia-Letnisko, 13–14.06.1995)

w aspekcie jakości postępowania (5). Powstają na tym tle nieporozumienia w gronie polityków, przedstawicieli sektora gospodarczego i instytucji związanych z ochroną środowiska. Podstawowy problem polega na tym, że brakuje jak dotąd precyzyjnej definicji pojęcia "trwałość" w ujęciu jakościowym.

Według Schneidera (5) cel trwałego rozwoju w sensie ogólnym, jak i w odniesieniu do leśnictwa jest taki sam. Jest nim znalezienie kompromisu między ekonomią i ekologią. Traktując las jako trwały element krajobrazu decydujący o stabilności środowiska przyrodniczego i warunkach życia człowieka w tym środowisku, wymaga to pewnych przewartościowań w zakresie globalnej i regionalnej polityki leśnej jako ważnego składnika kompleksowej polityki gospodarczej danego kraju. Należy zwłaszcza określić zasady funkcjonowania leśnictwa i ramowe wytyczne do planowania lub korekty długookresowych celów uwzględniające istniejące realia.

Dyskusje dotyczą aktualnie także metod i kryteriów przydatnych do oceny i kontroli efektów realizacji zasad zagospodarowania respektujących treści idei trwałego utrzymania i rozwoju lasu (4). Bazę w tym zakresie stanowią Rozdział 11 (Agenda 21, Dokumenty RIO 1992), Uchwały Konferencji nt. prośrodowiskowego rozwoju lasów (Montreal, 1993) i na temat ochrony lasów Europy (Helsinki, 1993).

Tematyka problemów dotyczących gospodarki leśnej zawarta w treści przytoczonych dokumentów jest bardzo szeroka. Do najważniejszych z punktu widzenia dyscypliny urządzania lasu należą:

- ochrona, utrzymanie i proekologiczny rozwój wszystkich kategorii lasów,
- rekultywacja obszarów zdegradowanych,
- utrzymanie wielostronnych funkcji wszystkich kategorii lasów i ich kwantyfikacja,
- intensyfikacja monitoringu zasobów leśnych jako ważnego instrumentu do oceny obecnych i przyszłych zagrożeń (zmiany klimatu),
- tworzenie nowych i modyfikacja stosowanych koncepcji planowania leśnego i kontroli uwzględniających tak ekonomiczne, jak i niematerialne wartości lasów.

Współczesne realia a urządzanie lasu

Trwałe utrzymanie i proekologiczny rozwój lasu stały się w obecnych warunkach kluczowymi pojęciami w zakresie globalnej polityki gospodarczej i środowiskowej (4, 5, 9). Realizacja tych postanowień w urządzaniu lasu wymaga rzeczowego rozważenia argumentów, bez uprzedzeń i emocji ze strony zainteresowanych. Konieczność uwzględnienia w planowaniu leśnym nowych, socjoekologicznych treści oznacza bowiem nieuniknione sprzeczności interesów, zważywszy choćby na różnice ekologicznie i ekonomicznie pojmowanej roli czynnika czasu.

Poszukiwanie niezbędnych kompromisów staje się więc w urządzaniu lasu koniecznością i problemem optymalizacyjnym. Podstawę takich działań w sensie ideowym stanowić powinien cały kompleks zależności między człowiekiem a przyrodą. Warunkiem powo-

dzenia w sensie praktycznym jest właściwe pojmowanie istoty współczesnych zasad i celów gospodarki leśnej.

W obecnych warunkach pod pojęciem gospodarki leśnej najogólniej rozumieć należy całokształt oddziaływań człowieka na las którego zakres, termin wykonania i intensywność ingerencji minimalizują występujące sprzeczności interesów w celu utrzymania lub doprowadzenia ekosystemów leśnych do stanu, który umożliwi pełnienie przez las wielostronnych funkcji w sposób trwały.

Gospodarowanie w takim ujęciu nie wyklucza więc funkcji produkcyjnej ani innych form użytkowania zasobów leśnych. Podejmowane działania powinny jednak przyczynić się do minimalizacji przyrodniczych, ekonomicznych i ochronno-środowiskowych sprzeczności odnośnie zasad gospodarowania w lasach. Powinny one także łagodzić rozbieżności poglądów zainteresowanych stron co do zakresu, tempa i konsekwencji realizacji postulowanych zmian dotyczących struktury lub sposobu wykorzystania obszarów leśnych, między służbą leśną i właścicielem lasu z jednej strony oraz np. prawnikiem, ekologiem, technikiem lub turystyką, łowiectwem i ochroną przyrody — z drugiej.

W ocenie przedstawicieli urządzania lasu co do możliwości realizacji zasady trwałego rozwoju leśnictwa przeważa pogląd (1, 2, 3), że nowe elementy w treści tej zasady nakazują stosowanie rozwiązań systemowych oraz zachowanie zgodności podejmowanych działań ze sformułowanymi celami. Na tle problemu “trwałego obchodzenia się z lasem” rodzi się zasadnicze pytanie, na podstawie jakich kryteriów można szeroko rozumianą trwałość okresowo oceniać. Podkreśla się, że trwałość jest pojęciem względnym i w istocie nie jest ona bezpośrednio mierzalna. Do jej oceny niezbędne są więc w miarę obiektywne kryteria zastępcze uwzględniające elementarne składniki (atrybuty) trwałości i jednocześnie pozwalające na relatywność oceny stosownie do specyfiki konkretnego obiektu i miejscowych funkcji lasu (4, 7).

Nowe, socjoekologiczne elementy w treści tej zasady uświadamiają jednocześnie fakt, że trwałego rozwoju leśnictwa nie są w stanie zapewnić sami leśnicy. Treść tej idei powinna być respektowana we wszystkich sektorach gospodarki i przez całe społeczeństwo. Powstaje także pytanie dotyczące zakresu realizacji, bo przecież wiadomo że możliwości pełnienia określonych funkcji nie są w rzeczywistości nieograniczone a przypadki sprzeczności interesów będą się w przyszłości zapewne jeszcze nasilać.

Problem realizacji zasady trwałego rozwoju leśnictwa

Obawy o możliwość realizacji treści idei trwałego rozwoju lasów dotyczą znaczenia i wpływu decyzji planistycznych zapadających dziś na stan lasu w przyszłości — z jednej strony oraz problemu współodpowiedzialności — z drugiej. W lesie zagospodarowanym jego wzrost i rozwój odbywa przy udziale człowieka jako w pewnym stopniu elementu sterującego. Realizacja celów hodowlano-ochronnych (w tym zachowania bioróżnorodności) traktowana być powinna jako nowy (inny) sposób użytkowania lasu. Zależnie od stanu wyjściowego i układu czynników ograniczających celem działań człowieka może być:

- utrzymanie obecnego stanu,

- inicjowanie procesów powodujących odtworzenie obecnego stanu,
- przekształcanie i przebudowa istniejących zbiorowisk leśnych.

W fazie planowania ujawnia się w związku z tym wiele problemów wymagających niekiedy naukowego uzasadnienia. Są to m.in.:

- ocena rangi (waloryzacja) różnych funkcji lasu i jego zasobów,
- wycena świadczeń lasu, np. utrzymania bioróżnorodności,
- właściwy termin, zakres i intensywność ingerencji człowieka,
- metody i kryteria oceny i kontroli efektów różnych zabiegów,
- wartość niektórych cech drzew (np. stan korony) i drzewostanów (np. przyrost) dla celów diagnostyczno-prognostycznych.

Dla rozpoznania wymienionych problemów badawczych, zwłaszcza związków przyczynowo-skutkowych w drzewostanach średnich i starszych klas wieku, niezbędne jest rozszerzenie i adaptacja tych spośród stojących do dyspozycji metod inwentaryzacji lasu, które umożliwiają badanie zachodzących zjawisk na drodze pozaeksperymentalnej oraz formułowanie nowych bądź weryfikację istniejących hipotez naukowych.

Brak poczucia współodpowiedzialności społeczeństwa a także przedstawiciele różnych sektorów gospodarki jest czynnikiem ograniczającym realizację zasady zrównoważonego rozwoju leśnictwa. Przestrzegania odpowiednich przepisów państwo nie jest przecież w stanie zagwarantować (2). Podstawę trwałego rozwoju leśnictwa powinny więc stanowić procesy samoregulacji bazujące na wysokim stanie świadomości ekologicznej i ogólnych wartości etycznych całego społeczeństwa.

Inną sferę zagadnień, które mogą okazać się pewną przeszkodą w realizacji zasady trwałości lasu stanowią zakorzenione tradycje obywateli w demokratycznych społeczeństwach, np. prawo do współdecydowania o kierunkach wszelkich rozstrzygnięć na szczeblu gminy, województwa czy państwa i zasady gospodarki rynkowej. Stąd też przy ocenie realności włączenia zasady trwałego rozwoju lasu, jako nadrzędnego celu w system celów gospodarstwa leśnego wyłania się wiele wątpliwości, m.in.:

- jak rozwiązać rysujący się dylemat między racjami własnymi przedsiębiorstw leśnych (ograniczenia wewnętrzne) a wymogami ogólnospołecznymi, zgodnie z ogólnie obowiązującą maksymą “współodpowiedzialności wobec przyszłych pokoleń”?
- jak uzyskać w świadomości służb zarządzania lasu, administracji, właścicieli lasu i społeczeństwa w zakresie ogólnych wartości etycznych przy poszukiwaniu zintegrowanych rozwiązań uwzględniających nowe wymogi,
- jakie konsekwencje gospodarcze i finansowe dla przedsiębiorstw leśnych wynikną ze zwiększania się nacisku społecznego na zmianę zakresu, form i intensywności szeroko rozumianego wykorzystania lasu.

Wcielenie idei trwałego rozwoju leśnictwa w życie nie jest więc sprawą łatwą i wymaga m.in. nowego podejścia do zadań gospodarki leśnej (6). Reakcje przedstawicieli zarządzania lasu (1, 3) jako adresata wielu postulatów zawartych w treści omawianej idei potwierdzają

przekonanie Arystotelesa, że mówienie o czymś słusznym i właściwym jest daleko łatwiejsze niż praktyczna realizacja tego czegoś. Zasady pewnej filozofii działania w tym względzie formułuje Bachmann (1) uważając, że “dzisiaj osiągnięta konkretna korzyść jest więcej warta niż mało sprecyzowany efekt w przyszłości, zaś ryzyko późniejszego wystąpienia pewnych zagrożeń jest mniejszym złem niż dotkliwa szkoda występująca teraz”.

Takie podejście może w indywidualnych przypadkach budzić pewne kontrowersje. Generalnie jednak, jako sposób myślenia w obliczu potrzeby rozwiązywania pilnych problemów już teraz, może być w wielu sferach ludzkiego działania akceptowane.

Ujęta w treści zasady trwałości ogólna filozofia działania dostarcza urządzaniu lasu niezbędnych argumentów ułatwiających wzajemne porozumiewanie się coraz szerszego grona “użytkowników” lasu oraz integrację stanowisk. Dogodną bazę do współpracy specjalistów z odległych często dziedzin stanowić powinna świadomość, że możliwości swobodnego oddziaływania na ekosystemy leśne są ograniczone. W zależności od obiektu planowania w różnym stopniu kształtują je przecież kompleks warunków siedliskowych, biotyczne i abiotyczne zagrożenia zewnętrzne oraz obecny stan lasu, będący efektem wpływów natury i człowieka w odległej niekiedy przeszłości. Stąd też czynnikiem ograniczającym możliwości trwałego pełnienia przez las określonych funkcji są często występujące tak ilościowe, jak i jakościowe rozbieżności między aktualnym i postulowanym (pożądanym) stanem lasu (7, 8).

Nie będąc celem samym w sobie, zasada trwałości ma być wyznacznikiem kierunków zmian założeń polityki leśnej, jako podstawy formułowania i korekty długookresowych celów gospodarstwa leśnego. Chodzi także o tworzenie w pracach urzędzeniowych klimatu wzajemnego zaufania w kwestii, że wzrost i rozwój złożonego biologicznego układu jakim jest las, a także zakres zachowań się tego układu w określonym otoczeniu mają swoje granice. Determinują one m.in. sens określonych przedsięwzięć leśnika, jeśli przypisać im atrybuty działania z rozsądkiem.

Podsumowanie

- Wzrost społecznego zainteresowania lasem oraz problemami ochrony przyrody i krajobrazu wskazuje na potrzebę pewnych przewartościowań w zakresie globalnej i regionalnej polityki leśnej jako ważnego składnika polityki gospodarczej danego kraju.
- Ogólny sens funkcjonowania leśnictwa w obecnej sytuacji wyraża się w dążeniu do zachowania trwałego utrzymania i optymalizacji wykorzystania wszechstronnych bogactw lasu zgodnie z treścią zasady zrównoważonego rozwoju respektowanej we wszystkich sektorach gospodarki i przez całe społeczeństwo.
- Nową rangę w warunkach współczesnego gospodarstwa leśnego zyskuje problem właściwych relacji między racjami własnymi przedsiębiorstw leśnych i wymogami ogólnospołecznymi oraz ocena konsekwencji gospodarczych i finansowych dla tych przedsiębiorstw wynikających z ograniczonej swobody zagospodarowania i wykorzystania lasu.

- Ujawniające się we współczesnym gospodarstwie leśnym konfliktowość celów i zadań oraz sprzeczności interesów w gronie użytkowników lasu wymagają tworzenia przez służby urządzeniowe klimatu wzajemnego zaufania, stanowiącego dogodną bazę do kompromisów i integracji stanowisk co do celów, zakresu, intensywności i konsekwencji realizacji postulowanych zmian wykorzystania obszarów leśnych.
- Określenie nowych zadań gospodarki leśnej wymaga odejścia w planowaniu leśnym od szablonów gospodarczych na rzecz zróżnicowania sposobów zagospodarowania sprzyjających optymalizacji wielostronnego wykorzystania obszarów leśnych stosownie do obowiązujących celów hodowlano-ochronnych, istniejących warunków przyrodniczych, obecnego stanu lasu oraz układu biotycznych i abiotycznych czynników zagrażających.
- Warunkiem powodzenia podejmowanych działań jest prowadzenie okresowej oceny i kontroli ich skutków hodowlano-ekologicznych na podstawie obiektywnych informacji o lesie i wiarygodnych kryteriów kontroli.

Literatura

1. **Bächman P.:** Nachhaltigkeit: Wurzeln und Visionen. Seminar des Schweiz. Forstverein, Interlaken "Nachhaltigkeit als Grundlage menschlichen Handelns". 9–11 Sept. 1993: s. 6.
2. **Kurt A.:** Das Nachhaltigkeitsprinzip der Forstwirtschaft in Europa, Schweiz. Z. Forstwes. 1993 (Jg. 144), z: 81–87.
3. **Oesten G.:** Anmerkungen zur Nachhaltigkeit als Leitbild für naturverträgliches Wirtschaften. Forstw. Cbl. 1993 (Jg. 112): 313–319.
4. **Rykowski K.:** Kryteria i indykatory trwałego i zróżnicowanego rozwoju lasów. IBL Warszawa 1994: s. 53.
5. **Schneider W. :** Was ist Sustainable Development of Forests? AFZ 1993, Nr 23: 1120–1223.
6. **Steinlin H.:** Vielfältige Anforderungen an den Wald im Wandel der Zeit. Bundesamt für Umwelt, Wald und Landschaft (BUWAL), Schriftenreihe Umwelt 1992, Nr 175: 7–17.
7. **Stępień E.:** Ocena stanu zasobów drzewnych w świetle współczesnej interpretacji zasady trwałości lasu. Rozprawy Naukowe i Monografie. Wydawnictwo SGGW-AR, Warszawa 1988.
8. **Stępień E., Zielony R.:** Niektóre problemy urządzania lasu. Sylwan, 1992 (R. 136) 4: 39–44.
9. **Szujecki A.:** Przyrodnicze uwarunkowania polityki leśnej w XXI wieku. Sylwan 1994, nr 8.

Summary

The Idea of forest sustainability — new concepts, the problem of performance

A durable maintenance and balanced (pro-ecological) development of forests require certain re-evaluations in the perception of forestry, including global and regional forest policies as an important component of economic policy of a given country. This requires a determination of general rules for forestry functioning, as well as framework guidelines for correcting longterm economic objectives of forestry respecting new contents of the forest sustainability idea.

The increase in the general interest to forests, nature conservation and environment forces planners to use individual solutions accounting on new conditions. This requires a revision of such concepts as, among others, economy, protection, forms and intensity of forest exploitation broadly concerned, as well as co-responsibility for undertaken decisions and their performance.

An analysis of the problem of performance of forest sustainability idea, and of new tasks for forest management resulting from this idea, taking into account the present forestry conditions, has been carried out in the report.